Leefde Stalin nog maar

Nog niet zo lang geleden lag de communistische heilstaat er binnen handbereik. Nu dreigt in Siberië de pure chaos. De mijnen rotzooien maar aan, de mijnwerkers ook. Ieder voor zich, en niemand voor allen.

door Gerard Jacobs

SERGEÏ Borissowitsch is opgebrand. Zwijgend zit hij aan de keukentafel. „Soms word ik gek van hem", zegt Loedmilla, zijn vrouw. „Hij is altijd moe. Als hij thuiskomt, gaat hij op de bank liggen slapen."

Ze zet het eten op tafel: rijst met schapevlees, rauwe vis met mayonaise en chocoladetaart. Sergei schenkt de wodkaglazen vol, een verlegen man die ons nauwelijks durft aan te kijken.

„Vroeger noemden ze ons helden", zegt hij. „Helden van de socialistische arbeid." Hij lacht, voor het eerst sinds we bij hem logeren. „Het paste in het systeem. Ze hadden helden nodig. Ieder jaar, ik geloof op de laatste zondag van augustus, moest het partijcomité in de mijn drie helden opleveren, modelarbeiders. Nu maken wij geen helden meer. Er wordt nauwelijks meer geproduceerd."

„Hij is geen held", zegt Loedmilla. „Hij is geen leider. Ik wel. Anders overleef je het niet in dit land. De winkels zijn leeg. Ik loop al weken te zoeken naar winterschoenen voor de kinderen. Ze zijn er niet. Ik word gek van angst. Op de mijn kunnen de kompels goederen kopen in de mijnwinkel. Deze maand waren er twee hemden te koop. De hele brigade van Sergei moest erom loten: 130 man voor twee hemden. Ze hadden één paar schoenen te verloten. Je let niet meer op de maat of de kleur. Sergei heeft nog nooit wat gewonnen", zegt ze.

Wij toasten op de toekomst. Sergei staart in zijn glas. „Ik weet niet wat ons te wachten staat", zegt hij somber. „Ik kan meestal niet meer in de hand houden". zegt Loedmilla. „Het leven maakt ons ruw. Hoe kan je menselijk blijven? Ik sta uren in de rij voor een pak melk voor de kinderen. Ik word boos als iemand voordringt. Ik huil, ik schreeuw: 'Zij steelt mijn melk'. Ik haat haar. Ik begin iedereen te haten."

Sergei Borissowitsch werkt in de Ssewernaja-kolenmijn in Kemerovo, de hoofdstad van de Koezbass, het industriële hart van Siberië. De kolenmijnen, de cokes-fabrieken en de metallurgische industrie in de Koezbass werden in de jaren twintig ontwikkeld met hulp van een groep internationale vrijwilligers. Zij boden Lenin hun diensten aan bij de opbouw van de communistische heilstaat. De groep stond onder leiding van de Nederlandse ingenieur Sebald Rutgers.

In de lente van 1986 bezochten wij in het vroetpoor van Sebald Rutgers de Koezbass. De communistische heilstaat, zo verzekerden de bewoners ons toen, lag binnen handbereik. Kemerovo was een gelukkige samenleving, zonder werkloosheid, zonder criminaliteit. „Wij hebben alles wat ons hartje begeert", zei onze gids trots. „Wij hebben niets meer te wensen." En Sebald Rutgers verdiende een museum voor zijn pionierswerk.

In de zomer van datzelfde jaar introduceerde Michael Gorbatsjov de termen glasnost en perèstrojka en vloog het deksel van de beerput.

Drie jaar later, in de zomer van 1989, organiseerden de mijnwerkers in Kemerovo de eerste spontane staking in de geschiedenis van de Sovjet-Unie. Zij eisten niet alleen hogere lonen en kortere werktijden, zij verlangden ook zeep, werkkleren, boter, vlees, melk, kinderspeelgoed. De droom was voorbij. Een jaar lang wachtten „de helden van de socialistische arbeid" op de beloofde verbeteringen. Het bleven beloften. In juni 1990 legden ze opnieuw het werk neer. Deze keer eisten ze niet alleen meer geld en voedsel, maar ook het aftreden van de regering van premier Nikolaj Ryzjkov en economische zelfstandigheid.

Buiten vriest het dertig graden. De sneeuw ligt kniehoog. Bij de ingang van de mijn krijgen de kompels een stuk brood, tweehonderd gram worst, een handvol zuurtjes en een thermosfles soep, zodat ze niet hongerig aan het werk hoeven.

Sergei werkt 1070 meter onder de grond. Zes uur lang schept hij zittend op de grond in een anderhalf meter hoge gang de kolen op een lopende band. Hij heeft een half uur pauze.

Sergei verdient 740 roebel per maand, inclusief de bonussen. Vroeger waren de mijnwerkers de best betaalde arbeiders in de Sovjet-Unie. In Siberië kregen de kompels bovendien nog eens 30 procent toeslag op hun loon vanwege de zware leefomstandigheden.

Sergei's loon is nu weinig meer waard. De gesubsidieerde staatswinkels zijn leeg. Alle goederen worden doorgesmokkeld naar de zwarte markt. Vroeger kostte een ijskast in de staatswinkel driehonderd roebel. Dit jaar had de mijnwinkel slechts één ijskast te verloten. De rest dook op de zwarte markt op voor drieduizend roebel per stuk. „Na tien jaar werken in de mijn ben je gesloopt", zegt Sergei. „Als je vijftig bent en je hebt tien jaar in de mijn gewerkt, kan je met pensioen. Ik krijg dan 175 roebel per maand. Dus je blijft werken. Tot je dood. Maar ik ben al bij als ik de vijftig haal."

Sergei is het praten zat: „We praten al vijf jaar. We schieten er geen barst mee op. De opslagloodsen zijn vol, de winkels zijn leeg. De mafia is de baas en de bureaucraten vergeten ons door het voedsel achter te houden. Overal is het een chaos. Ik zit me hier voor niets af te beulen. Buiten ligt twaalf miljoen ton steenkool te wachten op transport. We hebben geen wagens om ze te vervoeren."

VALERIE KOKORIN is een beul van een mijnwerker met het gebit en het stemvolume waar een volwassen beer voor zou wegvluchten. „In de winter van 1988 vroegen we de directie van de mijn in Moskou om warme werkkleding en beter voedsel. We kregen geen antwoord. Ik heb toen een ultimatum gesteld: als ik voor 10 juni geen antwoord heb gekregen, gaan we staken. Ze wisten niet wat ze hoorden. Ze lachten me uit. Sinds de matrozenopstand in 1921 was er geen staking meer georganiseerd in de Sovjet-Unie. Ze geloofden me niet. Dus bleef op 10 juni de nachtploeg beneden." Hij lacht als hij terugdenkt aan de verbijstering van de bureaucraten. „De directie kwam onmiddellijk over uit Moskou. Ze beloofden van alles. Maar inmiddels lag de hele Koezbass plat."

De euforie uit die zomer van 1989, waarin Kokorin en zijn kompels de Sovjet-Unie op haar grondvesten deden schudden en een kettingreactie veroorzaakten in alle bedrijfstakken van de economie, is echter voorbij. „We wisten dat niet alle eisen in één keer zouden kunnen worden ingewilligd. Maar het tempo waarin de veranderingen nu worden doorgevoerd, ligt veel te laag."

De mijnwerkers organiseerden zich tijdens de staking in „arbeiderscomités", een soort vrije vakbonden die met de overheid gingen onderhandelen. Kokorin werd als initiatiefnemer van de staking gekozen in het comité. Hij heeft gemengde gevoelens over het vakbondswerk: „We zijn gewend om met onze schop te werken. Niet met ons hoofd. Bovendien krijg ik nu alle kritiek van de mijnwerkers over me heen. Het geduld is op."

Uit zijn aktentas haalt hij een stapel telegrammen van de arbeiderscomités uit de hele Sovjet-Unie: „In het hele land dreigen de kompels opnieuw te gaan staken als er niet snel radicale hervormingen worden doorgevoerd. Ik ben deze keer bang voor een volksoproer", zegt hij. „Ik ben bang voor een gewelddadige explosie. Als we nu gaan staken, zal de economie eronder lijden. Wij produceren kolen voor de cokes-industrie. Onze metallindustrie is afhankelijk van die cokes. Het wordt een chaos. In Moskou wordt er openlijk over gepraat de Koezbass onder militair gezag te plaatsen om te voorkomen dat wij gaan staken. Dat leidt tot een burgeroorlog. Ik ben naar Moskou geweest om de autoriteiten te waarschuwen. Ze wilden mij niet eens ontvangen. Ik heb de communistische partij gevraagd onze klachten te onderzoeken. Ze weren niet geïnteresseerd. Ik ben met lege handen naar huis gestuurd. Ik durf de kompels niet te vertellen dat ik ben afgescheept door de autoriteiten. Dan breekt de hel los. Ik hoop op een vreedzame oplossing. Maar ik heb er geen vertrouwen in. Deze keer, anders dan in 1989, ben ik bang. Niet voor mezelf, maar voor mijn gezin."

Alexander Aslanidi deelt het pessimisme van Kokorin. Hij is vice-voorzitter van de overkoepelende raad van arbeiderscomités. Hij houdt kantoor in het gebouw van de volksvertegenwoordiging, de lokale Sovjet, aan het centrale plein van Kemerovo dat nog steeds wordt gedomineerd door het enorme standbeeld van Lenin en het pompeuze kantoor van de communistische partij. „Onze eisen zijn niet ingewilligd. Wat vroeger in de winkels gebrek aan was, is nu totaal onvindbaar. De situatie kan ieder moment ontploffen. Wat mij grote zorgen baart, is dat de mijnwerkers heel primitief reageren. Steeds vaker hoor je: het zijn zware tijden. En iedereen doet het. Zover zijn wij gekomen."

Tijdens de staking van 1990 eisten de mijnwerkers dat de kolenmijnen „economisch zelfstandig" zouden worden van „het Centrum", de regering in Moskou. Tot nu toe bepaalt het Centrum hoeveel kolen de mijnen moeten produceren — het Plan — en tegen welke prijs het Centrum de kolen opkoopt. In ruil voor deze monopolipositie subsidieert het Centrum de onrendabele kolenmijnen. Die subsidies zijn volgens de mijnwerkers echter veel te laag: er is geen geld voor hogere lonen, betere pensioenen, gereedschap, kleding, woningen, zeep. De mijnwerkers eisen, gesteund door de directies van de meeste mijnen, dat de mijnen zelf mogen beslissen aan wie ze de kolen verkopen en tegen welke prijs.

De regering heeft verward op de eis gereageerd. Sommige mijnen mogen nu een deel van de produktie, bijvoorbeeld 5 procent, in het buitenland verkopen tegen harde valuta en in ruil voor de wereldmarktprijs. Een deel van de harde valuta mag de mijn zelf houden en vrij besteden in het buitenland om moderne technologie of voedsel te kopen, een ander deel moet de mijn in de vorm van belasting en in ruil voor waardeloze roebels aan de staat afdragen. Andere mijnen, zoals de Ssewernaja waar Sergei werkt, moeten echter nog steeds hun hele produktie aan de staat verkopen.

Niemand wordt nog wijs uit de cijfers. Er zijn geen vaste regels, geen wetten, er is geen lange-termijnplanning. Er heerst volstrekte willekeur.

De chaos wordt nog verder versterkt door de arbeiderscomités die ieder een eigen eisenpakket op tafel hebben gelegd. Sommige comités eisen het aftreden van de regering en verlangen dat de Koezbass een economische vrijhandelszone wordt waarin de centrale overheid in Moskou niets meer te vertellen heeft. Andere zijn minder radicaal en willen slechts dat de mijnen 30 procent van hun produktie vrij in het buitenland mogen verkopen.

De regering in Moskou heeft haar greep op de economie verloren. „Het is een puinhoop", stelde het International Monetair Fonds dan ook end december in een rapport vast. „In de hervormingen van president Gorbatsjov hebben de chaos alleen maar versterkt."

„Het is een complete anarchie", zegt Nicolai Sacharov. Hij is directeur van de oudste mijn in Siberië, de Zaläir, die al in 1782 door Catherina II werd geopend. „Niemand komt zijn contracten meer na. Iedereen begint op eigen houtje te handelen. De contracten voor nieuwe machines, voor chemicaliën of hout om de mijngangen te stutten, worden niet nagekomen. Niemand wil meer in roebels worden betaald. Iedereen wil harde valuta of goederen zoals auto's. En de overheid is niet in staat om naleving van de contracten af te dwingen. Het is een chaos en als het zo doorgaat, moeten we binnenkort onze produktie staken."

GENNADI Ivanowitsch Tzoschkow, de directeur van de Sowjetskaja-mijn, heeft weinig vertrouwen in de toekomst. De mijn krijgt van de staat olf roebel voor een ton kolen. De produktiekosten bedragen echter twintig roebel per ton. Het verlies wordt door de staat uit een ander potje vergoed.

„De regering heeft ons beloofd dat wij economisch zelfstandig mogen worden", zegt Tzoschkow. „Maar er schuilt een adder in het gras. We blijven verplicht om alle kolen aan de staat te leveren. En Moskou blijft eenzijdig de prijs vaststellen. Dat was niet onze bedoeling: nu zijn we zelf verantwoordelijk voor het verlies, terwijl we niet de kans krijgen winst te maken. Als de staat zijn subsidies intrekt, zullen we de mijn moeten sluiten. Ik ga ervan uit dat meer dan de helft van alle kolenmijnen in de Sovjet-Unie onrendabel is en zonder staatssubsidie zijn poorten zal moeten sluiten."

VIJF JAAR GELEDEN domineerde de communistische partij vanuit het monumentale pand aan het Lenin-plein het openbare leven in Kemerovo. Nu heeft eenderde van de leden de partij de rug toegekeerd, eenderde betaalt geen contributie meer, en de nieuwe partijsecretaris, Victor Zjeltov, zeelt in een leeg, verlaten pand dat de partij uit geldgebrek probeert te verhuren.

De portretten van Marx en Engels hangen nog aan de muur, maar Zjeltov heeft al afscheid genomen van het marxisme-leninisme en heeft het vrije-marktmodel omarmd. „De partij heeft besloten dat de bedrijven in private handen mogen overgaan, ook in buitenlandse handen. Als dat betekent dat er arbeiders moeten worden ontslagen, dan accepteer ik dat als onvermijdelijk." Victor Zjeltov zegt dat er schattingen zijn dat veertig tot vijftig miljoen burgers de komende jaren werkloos zullen worden. Hij liep er niet echt wakker van. Hoe die werklozen moeten worden ondersteund, weet hij niet. De partij heeft geen concreet plan. „Dat is een zaak van de overheid en het bedrijfsleven", zegt hij. Zjeltov heeft zich er bij neergelegd dat de leidende, alles bepalende rol van de partij is uitgespeeld. „We moeten de realiteit accepteren", zegt hij gelaten. „De bittere waarheid is dat de partij in het verleden niet naar de mensen heeft geluisterd. We hebben veel fouten gemaakt en eerlijk gezegd: we weten niet hoe we die fouten moeten herstellen."

Zjeltov pleegt makkelijk zelfkritiek: „De Sovjet-Unie is tot de bedelstaf vervorderd. De winkels zijn leeg. Er dreigt massale werkloosheid. De arbeiders dreigen met nieuwe stakingen. De produktie stagneert. Het milieu is verziekt. Eigenlijk moesten we ons schamen", zegt hij, „dat we ons potentieel niet hebben gebruikt. Dat is onze eigen schuld. En nu weten we niet hoe we verder moeten. We hebben een lange, onbekende weg te gaan."

Op een avond zijn wij tweeëneenhalf uur lang te gast in een directe talkshow op de radio. De luisteraars in de provincie kunnen ons, vertegenwoordigers van de kapitalistische heilstaat, per telefoon vragen stellen over het leven in het Westen. Van de trots en het zelfvertrouwen waarmee de Siberiërs ons vijf jaar geleden tegemoet traden, is niets meer over. „Heeft u ook iets positiefs in ons land ontdekt?", vraagt een jong meisje bijna wanhopig. Wij roemen de traditionele Siberische gastvrijheid en blijven verder het antwoord schuldig.

Na afloop zegt de presentator dat hij naar het Westen wil emigreren. „Ik heb het gevoel dat ik mijn leven lang naar een absurd toneelstuk heb zitten kijken, vol surrealistische personages. Ik ben bang dat ik zelf ook een beetje absurd ben geworden. Ik heb zo lang naar de leugens geluisterd, ik heb zo lang in de leugens geloofd, dat ik een deel van de leugen ben geworden. Ik wil mijn kinderen die nachtmerrie besparen."

© DBNL 2020